

BÜTÜN ESERLERİ – İKİ KİTAPLAR 2

Ziya Gökalp (Diyarbakır, 23 Mart 1876 - İstanbul, 25 Ekim 1924): Sosyolog, fikir adamı, şair ve yazar. Diyarbakır Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdi (1890). Diyarbakır İdedisi'nde ve İstanbul Mülkiye Baytar Mektebi'nde okudu. Genç yaşta Arapça, Farsça, Fransızca öğrendi. Batı felsefesiyle tanışıp yoğun bir okuma dönemi geçirdi. İstanbul'da kendisini siyasi hayatın içinde buldu. Tutuklandı, Diyarbakır'da ikamete mecbur tutuldu. Jön Türk hareketiyle bağlantı kuran Ziya Gökalp, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır Şubesi'ni kurdu. Diyarbakır Maarif Müdürlüğü, Selanik Sultanisi Sosyoloji öğretmenliği gibi görevlerde bulundu. Burada *Genç Kalemler* dergisini yayımlayanlar arasında yer aldı. *Halka Doğru*, *İslâm Mecmuası* ve *Yeni Mecmua*'da yazılar yayımladı. Dârülfünûn'da Sosyoloji Müderrisliğine getirildi (1913-1919). 1919-1921 yıllarını Malta'da sürgün olarak geçirdi. 1921'de İstanbul'a döndü ve oradan Diyarbakır'a geçti. *Küçük Mecmua*'yı çıkardı, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen çalışmalar yaptı. Yazı ve kitaplarıyla yeni Türk devletinin oluşmasına, kültür politikaları geliştirilmesine katkıda bulundu. 1923'te Ankara'ya gitti, önce Telif ve Tercüme Heyeti Başkanı, sonra da Diyarbakır Milletvekili oldu. Kısa bir süre sonra rahatsızlanarak ölen Ziya Gökalp'ın bazı şiirleri ve fikir eserleri sağlığında kitaplaşmış, sonraki yıllarda ise birkaç "toplu eserler" girişimiyle birçok kitabı yayımlanmış, bunlardan bazıları ise değişik zamanlarda tekrar tekrar basılmıştır. En ünlü kitapları: *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (1918), *Türk Töresi* (1923), *Türkçülüğün Esasları* (1923), *Türk Medeniyeti Tarihi* (1925).

Şevket Beysanoğlu (Diyarbakır, 1 Ağustos 1920 – Ankara, 23 Nisan 2003): Hukukçu, edebiyat ve halkbilimi araştırmacısı. A. Ü. Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1942). Hâkimlik, avukatlık yaptı. Hayatını başta Ziya Gökalp olmak üzere Diyarbakır'dan yetişen fikir ve sanat adamlarına, bu yöreyle ilgili tarih ve halkbilimi çalışmalarına adadı. Dergiler, kitaplar yayımladı, dernek ve vakıf yöneticiliği yaptı. *Diyarbakır Folkloru*, I-II (1943, 1946), *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, I-IV (yb. 1996-2003), *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, I-III (1998-2001) kırktan fazla kitabından birkaçı.

Banu İşlet 1971'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'ni ve Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora derecelerini tamamladı. Doktora tezi, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti* adıyla 2007'de Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı. Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nın Komintern Arşivi ve Tanpınar Arşivi çevriyazı çalışmalarına katıldı. Osmanlıcadan çevriyazı, günümüz Türkçesine edebiyat uyarlamaları ve editörlük yapmayı sürdürüyor. Yapı Kredi Yayınları'na hazırlanmakta olan Nâzım Hikmet'in eserlerinin eleştirel basımı çalışmalarında yer alıyor.

Erdoğan Erbay 1964'te Kayseri/Yahyalı Burhaniye Köyü'nde doğdu. 1985'te Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1988'de Atatürk Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı üniversitede öğretim üyeliği yapıyor. *Eskiler ve Yeniler* (1997), *Doğumunun Yüzüncü Yılında Tanpınar'ın Huzur'unda Safiye Erol'un Romanları Üzerine Bir İnceleme* (2004), adlı kitapları var. Ahmed Midhat'ın *Felsefe Metinleri* (Ali Utku ile, 2002), Ahmed Midhat'ın *İktisat Metinleri*'ni (Ali Utku ile, 2005) baskıya hazırladı.

Ali Nüzhet Göksel (Diyarbakır, 1897-İstanbul, 1961): Eğitimci, yazar. Diyarbakır Askerî Rüşdiyesi'ni ve Diyarbakır Sultanisi'ni bitirdi. Diyarbakır ve İstanbul'da öğretmenlik yaptı. *Yeni Hilâl* dergisini çıkardı (1924). Ziya Gökalp'ın damadıydı. Onunla ilgili olarak kaleme aldığı ve 1924-1956 yılları arasında yayımladığı on kitabı vardır. Bu kitaplarda, Ziya Gökalp'ın fazla bilinmeyen yönlerine, anılara, yarım kalmış, kitaplaşmamış çalışmalarına ve yakınlarına yazdığı mektuplara yer vermiş, Gökalp'ın düşünce ve hatıralarının unutulmamasına katkıda bulunmuştur.

Ali Utku 1969 Konya doğumlu. 1994'te Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. Halen aynı bölümde öğretim üyesi. Çağdaş Batı felsefesi ve Tanzimat sonrası Türk düşüncesi alanlarında çalışmalarını sürdürmekte. Altmıştan fazla kitabın yayımlandığı "Osmanlı Felsefe Çalışmaları" adlı dizinin emektâşlarındandır.

Ziya Gökalp'ın
YKY'deki Kitapları

Bütün Eserleri: Bir / Kitaplar 1 (2007, yb. 2019)

Bütün Eserleri: İki / Kitaplar 2 (2025)

Ziya Gökalp

Kitaplar

2 Tamamlanmamış Eserler I ■ Tamamlanmamış Eserler II ■ Tamamlanmamış Eserler III - İlm-i İçtimâ-ı Hukukî ■ Felsefe Dersleri

Hazırlayanlar

ŞEVKET BEYSANOĞLU - BANU İŞLET - ERDOĞAN ERBAY
ALİ NÜZHET GÖKSEL - ALİ UTKU

Yayına hazırlayan
M. SABRİ KOZ

İÇİNDEKİLER

Dert Edinmek, Düşünmek, Yazmak, Önermek (M. Sabri Koz) • 763

TAMAMLANMAMIŞ ESERLER - I (Haz.: Şevket Beysanoğlu) • 767

Sunuş • 771

1. İlm-i İçtimâ Dersleri • 771
2. İlm-i İçtimâ • 772
3. İlm-i İçtimâ-ı Hukukî • 772
4. İlm-i İçtimâ-ı Dinî • 773
5. Amelî İçtimâiyât Dersleri • 774
6. Ahlâka ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş Muhtasar İçtimâiyât • 775
7. İçtimâiyât Dersleri • 775
8. Halk Klasikleri I. Nasreddin Hoca'nın Latifeleri • 776

İlm-i İçtimâ Dersleri • 778

- Ders 1: İlm-i İçtimân Tarihi (Durkheim'dan) • 783
Ders 2: İlm-i İçtimân Taksimi • 791
Ders 3: İlm-i İçtimâda Usûl (Durkheim'dan) • 796
Ders 4: İlm-i Eşkâl-i İçtimâî ve İçtimâî Enmûzeceleer • 800
Ders 5: İçtimâî Şekiller • 804

İlm-i İçtimâ • 811

1. İlm-i İçtimâ • 815
2. Saint-Simon • 819
3. Auguste Comte • 822
4. Auguste Comte'tan Sonra • 826
5. Durkheim ve Aneé Sociologique • 829

İlm-i İçtimâ-ı Hukukî • 831

- İçtimâî Sınıflar – Merbûtiyet-i İçtimâîye Sınıfları • 833
İçtimâî Mucize • 836

İlm-i İçtimâ-ı Dinî • 839

- Câhiliyet Ailesi ve İslâmiyetin Aile Hukukunda
Yaptığı İnkılâplar • 841
Dinin İçtimâî Hizmetleri • 846

***Amelî İctimâiyât Dersleri* • 855**

Cemiyetlerin Terakki ve Tekâmülünde Büyük Adamların Tesiri • 857

Millî İctimâiyât • 874

1. Millî iĉtimâiyâtın mâhiyeti • 874

2. Millî iĉtimâiyâtın miyârı • 876

3. Millî iĉtimâiyâtın usulü • 879

Tesettür Meselesi • 882

Türkiye Asrî Bir Cemiyet mi, Değil mi? • 889

Harsî İntibâh-Medenî İntibâh • 892

Halk ve Güzideler • 898

Kadın Üzerine • 902

***Ahlâka ve Terbiyeye Tatbik Edilmiş Muhtasar İctimâiyât* • 903**

Başlangıç • 905

Mukaddime • 906

Ferd ve Cemiyet • 907

İctimâiyât Dersleri* • 907**Halk Klasikleri I. Nasreddin Hoca'nın Latîfeleri* • 911**

Yunan ve Roma Klasikleri • 913

Halk Klasikleri • 914

Şifâhî An'ane • 914

Müelliflerin Tasnifi • 914

Korkud Ata Gerçekten Mevcut Bir Adam mı? • 915

Korkud'un Vazifeleri • 915

Halk Klasiklerinin Tasnifi • 915

Halk Klasiklerinin Tehzîbi • 916

Halk Klasiklerinin Dięer Klasiklerden Farkı • 916

Halk Sanatkârının Rolü • 916

Ferdî Bedî' ve Millî Bedî' • 916

Dede Korkud Kitabı • 917

Nasreddin Hoca'nın Zekâsı • 918

Nekre-gûluk • 918

Türk Nekre-gûluęu • 918

Türk Nekre-gûları • 919

Nasreddin Hoca'yı Bütün Türklük Tanır • 919

Nasreddin Hoca Bir Dâhidir • 919

Nasreddin Hoca Kitabının Kusurları • 919

Nasreddin Hoca Fıkralarının Nazma Çevrilmesi • 920

Nasreddin Hoca'nın Felsefesi • 920

Nasreddin Hoca'nın Mabadettabiası • 920

Nasreddin Hoca'nın Ahlâkî Seciyyesi • 922

Nasreddin Hoca'nın Ailevî Ahlâkı • 923

Hoca'nın Siyâsî Ahlâkı • 925

Hoca'nın İktisadî Hayatı • 925

Hoca'nın Bediî Hayatı • 926

Notlar • 927

TAMAMLANMAMIŞ ESERLER - II (Haz.: Ali Nüzhet Göksel) • 935

Sunuş • 939

Aşiretler Nizamnâmesi Hakkındaki Lâyiha Müsveddesi • 941

Felsefe Dersleri • 947

Başlangıç – İlim ve Felsefe • 949

Güzel Türkçenin Sarfı • 953

Birinci Mebhas • 955

Başlangıç • 955

Sarfın Tarifi ve Miyarları • 955

Âdî Sarf, Tarihi Sarf • 956

Lisan, Lehçe, Lahin • 956

Lisanların Nev'ileri • 956

Türkçenin Menşei • 957

Sâitler ve Sâmitler • 957

Âhenk Kâ'ideleri • 958

Kelimenin Tasnîfi • 959

Edat Alan Kelimeler, Almayan Kelimeler • 960

Tenkit • 960

İkinci Mebhas • 962

İsim • 962

Müşterek İsim, Husûsî İsim • 962

Husûsî İsimlerin Tarihi • 962

Türk Kâmûsu • 967

Notlar • 974

TAMAMLANMAMIŞ ESERLER – III:

İLM-İ İÇTİMÂ-I HUKUKÎ (Haz.: Banu İşlet) • 977

Sunuş • 979

Ders: 1 İlm-i İçtimâ-ı Hukukî • 985

İkinci Ders • 987

Üçüncü Ders: Mihânikî Tesânüd yahut Mümâseletten Mütevellid

Tesânüd • 990

Dördüncü Ders: Ceza • 996

Beşinci Ders: "Mihânikî Tesânüdün Mâhiyeti" • 1002

Notlar • 1006

FELSEFE DERSLERİ (Haz.: Ali Utku - Erdoğan Erbay) • 1009

Sunuş • 1011

BAŞLANGIÇ: İLİM VE FELSEFE • 1015

1. İlim • 1015

RÛHİYYÂT • 1024

Şu'ûr • 1026

Hassâsiyyet Melekesi yâhud Hayât-ı Hissiyye (*La vie affective*) • 1035Birinci Fasil: Haz ve Elem (*Le plaisir et la douleur*) • 1037İkinci Bâb: Heyecânlar (*Des émotions*) • 1039İkinci Fasil: İncizâblar (*Des inclinations*) • 1043Dördüncü Bâb: İhtirâslar (*Des passions*) • 1051**İkinci Kitâb:** Hayât-ı Zihniyye (*La vie intellectuelle*) • 1055İhtisâslar (*Les sensations*) • 1057

Ben Bilgisi ve Şahsiyyet • 1066

Dördüncü Bâb: Hazât-ı Rûhiyyede Istifâ

(*A la sélection dans la vie mentale*) • 1069Fikirlerin Mücâdelesini Kânûnu (*Lois d'antagonisme*) • 1069İnsicâm ve Tedâ'î Kânûnu (*Loi de cohésion et de l'association*) • 1070

Fikirler Tedâ'îsinin İzâhu • 1070

Taklîd (*Loi de l'imitation*) • 1072Beşinci Bâb: Hâfıza (*La mémoire*) • 1075Dikkat (*L'attention*) • 1090

Sekizinci Bâb: Tecrîd, Ta'mîm; Fikirler yâhud Mefhûmlar • 1092

Tecrîd (*L'abstraction*) • 1092Ta'mîm (*La généralisation*) • 1095

İştîmâl, Tazammun • 1098

Hüküm ve Muhâkeme (*Le jugement et le raisonnement*) • 1099Hüküm (*Le jugement*) • 1099İ'tikâd (*De la croyance*) • 1102Muhâkeme (*Raisonnement*) • 1105

Onuncu Bâb: Bilginin Müdîr Umdeleri

(*Les principes directeurs de la connaissance*) • 1108İhtibâriyye (*Empirisme*) • 1110Akliyye (*Rationalisme*) • 1112

Umdelerin Teşekkül ve Tekâmülü

(*Formation et évolution des principes*) • 1116Ayniyyet Umdesi (*Principe d'identités*) • 1116Cevher Umdeleri (*L'idée et le principe de substance*) • 1117

Sebeb Fikri, Sebebiyyet Umdesi

(*L'idée du cause et le principe de causalité*) • 1118

İllet-i Gâ'iyye Fikri ve Gâ'iyyet Umdesi

(*L'idée de cause finale et le principe de finalité*) • 1119Mutlak Fikri (*L'idée d'absolu*) • 1120

- Üçüncü Kitâb:** Fâ'ile (*La vie active*) • 1121
 Birinci Bâb: Sevk-i Tabî'î (*L'instinct*) • 1122
 Sevk-i Tabî'înin Menşe' ve Tabî'ati (*Origine de l'instinct, et sa nature*) • 1125
 İkinci Bâb: İ'tiyâd (*L'habitude*) • 1128
 Üçüncü Bâb: İrâde (*La volonté*) • 1133
 İrâde ile Arzu (*La volonté et le désir*) • 1136
 İrâde ve Zihin (*La volonté et l'intelligence*) • 1137
 Dördüncü Bâb: Hürriyyet (*La liberté*) • 1139
 Mâddî Mu'ayyeniyetçilik (*Le déterminisme physique*) • 1143
 Rûhî Mu'ayyeniyetçilik (*Du déterminisme psychologique*) • 1146
 Determinizme Karşı Verilen Cevâblar • 1146
Reuves de la liberté • 1148
 Hürriyyetin Derecesi ve Hudûdları • 1152
 Siciyye (*Du caractère*) • 1154
- LİSÂN VE SAN'AT (*Le langage et l'art*) • 1157
 İşâretler (*Des signes*) • 1157
 Nâtıkanın Menşe'i (*Origine du langage*) • 1159
 Güzellik ve San'at (*Le beau et l'art*) • 1167
 Güzellik (*Le beau*) • 1167
 San'at (*De l'art*) • 1173
- MANTIK (*Logique*) • 1177
 Mantığın Mevzû'u ve Aksâmı (*Objet et division de logique*) • 1177
 Usûl: Usûlün Fâ'idesi ve Umûmî Ta'rîfleri • 1195
 Riyâzî İlimlerde Usûl: Riyâzî İlimlerin Mevzû'u, Gâyesi, Tasnîfi • 1200
 Asıl Riyâzî İlimlerin Usûlü • 1201
 Dördüncü Bâb: Hayâtiyyâtın Mevzû'u ve Gâyesi
 (*Méthode des sciences biologiques*) (*Objet et but des sciences biologiques*) • 1243
 Hayâtiyyâta Tarassud ve Tecrübe • 1246
 Tasnîf (*De la classification*) • 1251
 Ta'rîf (*De la définition*) • 1259
 Kıyâs-ı Temsiliyye (*De l'analogie*) • 1261
 Faraziyyeler ve Nazariyyeler: İlimlerde Keşif ve İbdâ' • 1265
 Husûsî Faraziyyeler • 1265
 Umûmî Faraziyyeler Yâhud Nazariyyeler • 1268
 Rûhî Vâkı'aların Tefsîri: Rûhiyyâtın Kıymeti • 1271
 Altıncı Bâb: İçtimâ'î İlimlerde Usûl • 1272
 Sosyolojinin Mevzû'u ve Gâyesi • 1273
 Sosyolojinin Usûlü • 1278
 Ulûm-ı Siyâsiyenin Usûlü • 1281
 Yedinci Bâb: Târîh (*L'histoire*) • 1282
 Târîhin Mevzû'u ve Gâyesi • 1282
 Târîhin Usûlü • 1285
 Târîhî Tenkîd, Tahlîl • 1285
 İnşâ-yı Târîhî, Terkîb • 1291
 Târîhin Kıymeti • 1295

AHLÂK (*Morale*) • 1296

Medhal: Ahlâkın Mevzû'u ve Usûlü • 1296

Ahlâkın Mevzû'u • 1296

Ahlâkın Usûlü • 1302

Birinci Bâb: Nazarî Ahlâk (*Morale théorique*) • 1306

Ahlâkî Vicdân • 1306

Ahlâkî Vicdânın Tahlili • 1307

Vicdânın Tahavvülleri ve Tekâmülü,

Bu Tekâmülün Kânûnları, Ahlâkî Terakkî • 1312

Vicdândaki Tahavvüllerin Tefsîri • 1314

Vicdânın Tekevvün ve Tabî'ati • 1317

1) Ahlâk-ı Vicdânînin Muhtelif Telakkîleri • 1318

2) Ahlâkî Vicdânın Tekevvünü • 1320

İkinci Bâb: İnsânî Fâ'ilenin Gâyeleri (*Les fins de l'activité humaine*) • 1321

Haz ve Menfa'at Ahlâkları • 1322

Aklî Ahlâk • 1331

Hak • 1346

İkinci Kısım: Tatbikî Ahlâk: Vazîfeler ve Haklar Nazariyesi • 1358

Birinci Mebhas: Ferdî Ahlâk ve İçtimâ'î Ahlâk • 1358

1) Ferdî İçtihad • 1358

2) Sosyolojik İçtihad • 1359

Ferdî Ahlâk • 1361

A) Bedenî ve Hissî Hayâta Âid Vazîfeler • 1362

B) Zihnî Hayâta Mûte'allik Vazîfeler • 1369

C) Fâ'ilevî ve İrâdî Hayâta Mûte'allik Vazîfeler • 1374

D) Şeref-i Şahsî Duygusu, Nâmûs Duygusu • 1380

Üçüncü Mebhas: İçtimâ'î Ahlâk • 1382

1) Tesânüd • 1383

2) Adâlet • 1388

3) Şefkat • 1393

Adâlet Vazîfeleri • 1398

Şefkat Vazîfeleri ve Muhtelif Vazîfeler • 1414

Morale domestique • 1419

Â'ilenin Muhassenâtı • 1423

Beşinci Mebhas: Vatanî Ahlâk (*Morale civique*) • 1429

1) Millet • 1430

2) Devlet • 1434

3) Devlet ve Ferd • 1437

4) Devletin Başlıca Müsnedleri, Hakları ve Vazîfeleri • 1440

5) Vatandaşların Vazîfeleri • 1445

6) Milletlerin Birbirine Karşı Vazîfeleri • 1448

MÂ-BA'DE'T-TABÎ'İYYE (*Métaphysique*) • 1451

Birinci Bâb: Hakikat-Hatâ: Ma'rifetin Hudûd ve Kıymeti • 1453

1) Hakikat • 1454

- Fi'liyye (Fi'licilik) (*Pragmatisme*) • 1458
 Reybîlik (*Le scepticisme*) Şübhecilik • 1461
 2) Hatâ • 1463
 Mebhas-ı Sâni: Mâdde • 1467
 1) Mâddenin Genel Telakkîsi:
 Mevcûdiyyeti, Ona İsnâd Olunan Keyfiyyetler • 1467
 2) Mâddenin Fikirciler Nazarındaki Telakkîleri
 (Zenon, Pythagoras, Platon) • 1468
 3) Mâddenin Mihânîkî Telakkîsi • 1469
 4) Mâddenin Kuvvânî ve Kudretçi Telakkîsi, Netice: • 1472
 Üçüncü Mebhas: Hayât • 1472
 1) Hayât Mes'elesi • 1472
 2) Hayâtın Mihânîkî Nazariyyesi • 1473
 3) Bu Nazariyyenin Tenkîdi • 1473
 4) Hayâtçılık ve Uzviyyetçilik • 1475
 5) Cancılık • 1475
 6) Çok Hayvânî Cancılık • 1476
 Dördüncü Mebhas: Rûh: Rûh ile Vücûdun Birliđi • 1476
 1) Mâddecilerin Telakkîsi • 1477
 2) Mâddencilik Aleyhdârî Telakkîler • 1480
 Beşinci Mebhas: Allah • 1484
 1) Allah Telakkîleri • 1484
 2) Allah Bilgisine Nasıl Vâsıl Oluruz? • 1485
 3) Allah'ın Varlığının Delîlleri • 1486
 A) Kablî Delîl • 1486
 B) Bâdî Delîller (*à posteriori*) • 1487
 C) Allah'ın Sıfatları (*attributs de Dieu*) • 1490
 D) Allah'a Karşı Vazîfelerimiz • 1492
 Dördüncü Mebhas: Rûhun Bekâsı • 1493
 1) Lâ-yemûtluk Mes'elesi, Ehemmiyeti • 1493
 2) Bu Mes'ele Halledilebilir mi? Bergson ve William James'in Fikri • 1493
 3) Rûhun Bekâsının Mümkünlüğü: Tecrübeden Çıkarılan Delîl
 (Bergson, William James) • 1494
 4) Rûhun Bekâsı Lehinde Ale'l-Mu'tâd Getirilen Delîller • 1494
 5) Rûhun Bekâsı ve Lâ-yemûtluk • 1496
 Notlar • • 1497

SÖZLÜK (Kitaplar 1-2) • • 1509

DİZİN • 1559

Dert Edinmek, Düşünmek, Yazmak, Önermek...

Ziya Gökalp'ı unutturmamak, her yönüyle bu ülke için düşünüp yazdıkları üzerinden yeniden okumak ve değerlendirmek amacıyla 2000'lerin başında rahmetli Şevket Beysanoğlu ile Ziya Gökalp'ın "Bütün Eserleri"ni YKY adına yayımlamaya karar verip ilk cildini 2007'de "Bütün Eserleri - Bir: Kitaplar 1"i okuyucuyla buluşturduk. Hatta bu kitabın ikinci baskısını da 2019'da gerçekleştirdik. Aradan, böyle bir iş için çok uzun ve umut kırıcı sayılması gereken yıllar geçtikten sonra "Bütün Eserleri - İki: Kitaplar 2" cildini de okurla paylaşıyoruz. Hem üzgün hem sevinçliyiz... Üzüntümüz gecikmeden, sevincimiz kitabın yayımlanmış olmasından.

İlk cildin başında yer alan "Ziya Gökalp, Yeniden..." başlıklı "sunuş" yazısı şu cümleyle sona ermişti:

"Ziya Gökalp'ı yeniden okurla buluşturma girişimimiz, umarız, meseleleri tarih, felsefe ve sosyoloji üçgeninde buluşan yöntemlerle çözmeyi öneren, bunlara dersler vererek, kendi sorularına yazılar ve kitaplar yazarak cevap arayan bu düşünce adamını daha iyi tanımamıza yardımcı olur."

Bu dilek yolunda üzerimize düşeni yeteri kadar yapabildik mi? Üzgünüm yapamadık. Ancak Ziya Gökalp'ın başka yayınlar ve külliyat girişimleriyle okunmaya devam ettiğini, yeni yayınlarla gündemde kalmayı sürdürdüğünü, bu canlılığın da duraksamış gibi görünen hazırlıklarımıza güç kattığını yazmakla yetineceğim. Ziya Gökalp anlaşılmadan, eleştirilmeden "100 Yıllık Cumhuriyet"i ve "Cumhuriyet'i kuranları" anlamak kolay olmayacaktır.

Ziya Gökalp'ın hayatını, düşüncelerini ve çalışmalarını inceleyenlerin onun 48 yıllık kısa bir ömre sığdırdıkları karşısında hayranlık duyarlar. Bu hayranlığın ondaki okuma, öğrenme, dert edinme, düşünme ve yazarak konuşarak önerme gayretiyle doğru orantılı bir payı var.

Kendisiyle 1909'da Selanik'te tanışan ve etkilenen genç Mustafa Kemal Atatürk'ün, babası Ali Rıza Efendi, Namık Kemal ve Ziya Gökalp'ın bir arada anıldığı meşhur cümlesi "beden, his ve fikir" kavramlarıyla özetlenmiş, sonuçları itibarıyla çok ince, çok içten ve çok belirleyici bir Cumhuriyet çizel-

gesidir. Yoksa ne boşu boşuna söylenmiş bir söz, ne anlık bir değerlendirme, ne de zaman ve ortam gereği sergilenmiş bir tavidir. Bu çizelge siyasetten rejime, eğitimden kültüre, tarihten bugüne yaşayan bir yapıya dönüşmüştür. Bu yüzden herhangi bir dünya görüşü kapsamına alınmadan geniş bir yelpaze altında, eserlerinde olduğu gibi, Ziya Gökalp'a oradan bakmayı öneriyor; yüz yıl öncesinin görüş ve değerlendirmelerini dondurup onlar üzerine bir yapı oluşturmayı değil, onları hak ettiği biçimde öğrenip geliştirmek, eleştirmek ve en azından yöntem açısından gereğini yapmayı öneriyoruz.

Bu ciltle Kitaplar (düşünce kitapları) tamamlanmış oluyor. İlk kitaptaki "sunuş" ta da belirtildiği gibi bu ciltte "*Tamamlanmamış Eserler I*", "*Tamamlanmamış Eserler II*", "*Tamamlanmamış Eserler III - İlm-i İçtimâ-ı Hukukî*", "*Felsefe Dersleri*" yer alıyor. "*Tamamlanmamış Eserler*" sözü rahmetli Şevket Beysanoğlu'nun buluşu. O, Ziya Gökalp'ın bu kavram altında toplanabilecek çalışmalarından derleyebildiklerini "*Tamamlanmamış Eserler I*" adıyla yayımlamış ve devam ettirmek istemişse de ömrü vefâ etmemiştir. Bu külliyat girişimini, ilk kitabın başında belirttiğimiz gibi biz devam ettiriyor, onun kitabını (daha doğrusu tasarısını) damadı ve eğitimci merhum Ali Nüzhet Göksel'in ve Banu İşlet'in çalışmalarıyla tamamlamayı amaçlıyoruz.

Ali Nüzhet Göksel, Ziya Gökalp'ın özel hayatına, düşüncelerine, yarım kalmış eserlerine ilişkin on kitap yayımlamıştır. Bunlardan biri *Ziya Gökalp'ın Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*'dır (1956). Bu kitaptan alıntılar yaptık.

Bizde, basılmış olduğu görenlerin tanıklığıyla ya da başka kaynaklarda anıldıkları için bilinen fakat ele geçirilmesi imkânsız ya da imkânsıza yakın kitapların sayısı bir hayli fazladır. Ziya Gökalp'ın Dârülfünûn'da verdiği derslerden oluşan, tutuklanması üzerine yarım kalan ders notlarının öğrenci işi yayını olan ve bu kitapta yer verdiğimiz *İlm-i İçtimâ-ı Hukukî* de bu tür kitaplardandır. Banu İşlet, bu nadir kitabı okudu, yayına hazırladı ve Ziya Gökalp Külliyatı'na armağan etti.

Yazmalarına ulaşılabilen *Felsefe Dersleri* de Türk felsefesinin klasikleri diyebileceğimiz eski eserlere yeni bir hayat kazandıran Ali Utku ve arkadaşı Erdoğan Erbay'ın katkılarıyla ve Çizgi Kitabevi'nin anlayışlarıyla kitaptaki yerini almış oldu.

Bu ciltte yer alan *Kitaplar 1* ve *Kitaplar 2*'nin hazırlayanlarca gönderilmiş olan "Sözlük" bölümlerini birleştiren, gözden geçiren ve eksik bırakılmış, atlanmış kelimeleri ekleyen, Banu İşlet'e teşekkür ederim.

Salgın sırasında yitirdiğimiz Yusuf Çağlar'ın (1969-2020) *Kitaplar 1* ve *2* için kapakta kullanılmak üzere verdiği iki fotoğraftan birini ilk kitapta kullanmıştık, ikincisini de bu kitapta kullanıyoruz. Ruhü şâd olsun...

Gerçekleştirmeyi çok arzu ettiğimiz, yıllar önce başladığımız hazırlıklara yeniden düzen verdiğimiz *Yazılar 1* ve *Yazılar 2* kitaplarımızın kapaklarında da üstadın değişik resimlerini kullanarak bir tür “farkındalık” oluşturmak niyetindeyiz. Bu kitaplar için vaktiyle çalışıp dosyalarını teslim eden fakat bizdeki sessizliği hep hayra yoran dostlarımıza da minnet borçluyuz, emeklerini unutmayacağız, unutturmayacağız.

Daha önce yayımlanan “külliyyat” girişimlerinde yazılar yayın organlarına göre kitaplaştırılmıştı. Biz farklı bir uygulamayla kronolojik bir sıra izleyerek yayın tarihlerine göre sunacağız. Bu yüzden yazıların ulaşabildiğimiz kadarıyla (hiç olmazsa liste halinde) önceden hazır olması ve bu hazırlığa göre sıralanması gerekiyor. Muhtemel atlamaları ise son kitaba eklemek ve böylece eksikliklerimizi tamamlamak istiyoruz.

Ziya Gökalp’ın kitap bütünlüğü kazanarak yayımlanmış, yayımlanamamış ya da kendisi tarafından öyle olması amaçlanmış ancak “tamamlanmamış” eserlerini bir araya getirmiş bulunuyoruz. İki kitaptan oluşan bu yayını üçüncü ve dördüncü kitaplar izleyecek: *Bütün Eserleri – Üç: Yazılar 1* ve *Bütün Eserleri – Dört: Yazılar 2*. Er ya da geç buluşmak üzere...

M. Sabri Koz
Acıbadem, 2020-2022

TAMAMLANMAMIŞ ESERLER
-I-

Hazırlayan:
ŞEVKET BEYSANOĞLU

Tamamlanmamış Eserler - I

İlm-i İçtimâ Dersleri

İlm-i İçtimâ

İlm-i İçtimâ-ı Hukukî

İlm-i İçtimâ-ı Dinî

Amelî İçtimâiyât Dersleri

Ahlâka ve Terbiyeye Tatbîk Edilmiş Muhtasar İçtimâiyât

İçtimâiyât Dersleri

Halk Klasikleri I. Nasreddin Hoca'nın Latîfeleri

Sunuş

Ziya Gökalp'ın tamamlanmamış eserlerinin sayısı ondörttür. Bunlardan sekizini bu ciltte toplamış bulunuyoruz. Diğerleri de ikinci cildi oluşturacak¹. Bu ilk ciltte yayımlanan sekiz eser şunlardır:

1. *İlm-i İctimâ Dersleri*

Ziya Gökalp'ın Dârülfünûn-ı Osmânî (Osmanlı Üniversitesi) Edebiyat Medresesi'nde (Fakültesi) 1329 (M. 1913/1914) yılında okuttuğu **İlm-i İctimâ** (Sosyoloji) derslerinin Hâmid Sadi (Selen)² tarafından yayımlanan notlarından ibarettir. Taşbasması 64 sahifedir. Birer nüshası İstanbul'da Hakkı Tarık Us Kütüphanesi³ (Nu. 7005) ile Belediye Kütüphanesi'ndedir. (Osman Nuri Ergin Kitapları Nu. 1269)⁴.

Hamid Sadi Selen, *1964 Yılı Sosyoloji Konferansları* kitabında yayımlanan "Ziya Gökalp'e Dâir Hatıralar ve Bir Makalesi" başlıklı yazısında diyor ki:

"Üniversitemizin 1914-15 ders yılı Birinci Dünya Harbi'nin başladığı zamandır. Ziya Gökalp, bu tarihlerde Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji dersi vermeye başladı.

Ben de Edebiyat Fakültesi'nin son sınıfında bulunuyordum. O zamanlar Edebiyat Fakültesi Maârif Nezâreti tarafından tâyin edilen bir müdür ile idare edilir, profesörler de yine Maârif Nâzırı tarafından doğrudan doğruya seçilirdi. Edebiyat Fakültesi o zamanlar 'Edebiyat Medresesi' adını taşır. Ve profesörlere de 'Müderris' deniyordu. Fakülte şubelere ayrılmamış, tarih, coğrafya, felsefe, filoloji, Türkoloji, iktisâd ve içtimâiyât hep bir arada okutuluyordu. Ders veren hocalar devrin meşhurları idi.

Öğretim kadrosu sık sık değişiyor, her yıl yeni dersler ve yeni müderrislerle karşılaşıyorduk. Fakülteyi bitireceğim sene idi. Programa içtimâiyât dersi ilâve edilmiş ve profesörlüğüne de Ziya Gökalp tâyin edilmişti.

Ziya Gökalp'ın sıkıcı bir takriri olmakla beraber ele aldığı konular ve orijinal fikirleri dolayısıyla alâka ile dinlenirdi. İlk derslerde ferd ve cemiyet meselelerini incelemişti. Sonra da bir münasebetle içtimâiyât derslerinin ilkokuldan itibaren okutulması fikrini ileri sürmüştü.

Ferd ve cemiyeti incelerken daha ziyâde insan topluluklarının özellikleri üzerinde durur, 'Fert yok, cemiyet var' derdi. Sosyolojik görüşü aşırı şekilde idi.

Ders yılında Gökalp'ın bir sözü hiç hatırımdan çıkmaz. Öğrenci grubuna beraberce bakıyorduk. Ziya Gökalp kalabalığı göstererek: ‘- Sadi Bey, bütün gayretler nihâyet iki üç kişinin yetişmesi içindir’ dedi. Ziya Bey’den hep sosyal konuları üzerinde dinlemeye alıştığım için onun bu fertçi görüşü dikkatimi çekti.

Bu sözü hiçbir zaman unutmadım. Hattâ bütün hocalık hayatımda imtihan için karşıma gelen üç öğrenciyi görünce, acaba Ziya Gökalp'ın beklediği üç kişiden biriyle mi karşılaşacağım, diye heyecanlanırdım.

Hiçbir zaman unutamadığım ikinci hatıram da Sosyoloji derslerine ilkokuldan başlatılması fikridir.

Ziya Gökalp, Sosyolojiyi farziayn, yâni öğrenmesi herkese lüzumlu bir ilim sayar, ilmihâl gibi ilkokuldan başlamasını isterdi.

Şüphesiz, Ziya Gökalp bu görüşle sosyal ilimlerin her çeşidini kastediyordu. Tarih, coğrafya, yurt bilgisi hep bu gruba giriyordu. Meşrutiyet devrinin inkılâpçı bir fikir adamı olarak bu görüşünde büyük bir isabet vardı.

Cumhuriyet devrinin başında, Atatürk'ün ilkokullarda önce yurt bilgisine, sonra tarih öğretimine bir istikamet vermek için ne büyük mücadelelerde bulunduğunu yakından gördükçe, daima Ziya Gökalp'ın görüşlerini hatırlarım.”⁵

Hamit Sadi'nin yayımladığı notlar şu beş dersten ibarettir:

İlm-i İctimâın Tarihi, İlm-i İctimâın Taksimi, İlm-i İctimâda Usûl, İlm-i Eşkâl-i İctimâ ve İctimâın Enmûzeçler, İctimâın Şekiller.

2. İlm-i İctimâ

1331-1332 (M. 1915 -1916) öğretim yılında verilen derslerin bir kısmından ibarettir. Taş basması 32 sahifedir. Bu ders notlarını kimin derleyip yayımladığı belli değil. Ziya Gökalp'ın derse notla gittiğini ve takririni yaptıktan sonra, notlarını öğrencilerine bıraktığını Enver Behnan Şapolyo'nun⁶ bir yazısından biliyoruz⁷. Kitap şu beş dersten oluşuyor: İlm-i İctimâ, Saint-Simon⁸, Auguste Comte, Auguste Comte'tan Sonra, Durkheim ve *L'Année Sociologique*⁹.

Kitabın bir nüshası İstanbul'da Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndedir (Nu. 7006).

3. İlm-i İctimâ-ı Hukukî

İlm-i İctimâ-ı Hukukî (Hukuk Sosyolojisi) ders notlarınının 1330 (M. 1914/1915) tarihli, taş basması 32 sahifelik bir bölümü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde idi. Bu kitabı hazırlama görevini yüklendikten sonra bu ders notlarını bütün araştırma ve soruşturmalarıma rağmen hiçbir kütüphanede bulmak mümkün olmadı. Fındıkoğlu'nun¹⁰ Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ne¹¹, Şapolyo'nun Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığı'na verilen kitapları arasında da çıkmadı.

Enver Behnan Şapolyo'nun *Filozof Gökalp*¹² adlı eserinde açıklandığına göre, Ziya Gökalp'ın 1916 yılında İlm-i İctimâ-ı Hukukî (Hukuk Sosyolojisi) konusunda verdiği dersler şunlardır¹³:

“Birinci Ders – İlm-i İctimâ-ı Hukukî Kâ'ideleri: Cemiyetleri tetkik etmek nasıl kabildir? Tesânüdün mütalaası. Hukukî kâ'ideler. Hukukî hâdiselerin kâ'ideleri nelerdir?”

İkinci Ders – Müeyyideler: Hukukî kâ'ideler ve görünmeyen kâ'idelerin tetkîki. Âdet nedir? Münteşir kâ'ideler. Âdetlerin tesânüd enmûzeçleri. Hukuk-ı umûmîye ve husûsiye arasındaki fark. Devlet mefhumu. Kuvve-i müeyyidenin nev'ileri. Ahlâkî, hukukî müeyyideler.

Üçüncü Ders – Mihânikî Tesânüd yâhud Mümaseletten Mütevellid Tesânüd:

Cinâyet ve cezanın mihânikî tesânüdü ile izahı. Mihânikî tesânüd ve ceza. Cezanın muhtelif içtimâî nev'ilerde tetkikleri. Ceza kânûnu ve halk. Cezanın tarifi. Cinâyetin tarifi.

Dördüncü Ders – Ceza: İptidâî cemiyetlerde ceza. İdamlarda işkence Cürüm ve ceza meselesi. Muhtelif milletlerde ceza şekilleri. Kan davâsı.

Beşinci Ders – Mihânikî Tesânüdün Mâhiyeti: Ferdî vicdan, maşerî ruh, vatan sevgisi. Tesânüdün doğuşu. Mihânikî tesânüd nedir? Mihânikî ve uzvî tesânüdün mukayesesi.

Altıncı Ders – Uzvî Tesânüd: Durkheim'ın uzvî ve mihânikî tesânüdü ile izahı. Taksim-i a'mâl. Uzvî tesânüdüde ahlâk. Amele ve patron mücadeleleri.

Yedinci Ders – İçtimâî Sınıflar:

Sermayedarlar, amele, zengin ve bunların ayrı ayrı izahları. Tesânüdün tasnîfi bu enmûzeçlerin ayrı ayrı izahları. Büyük adamların cemiyette faide ve bunun izahı. Tercüme-i hâllere nazaran büyük adam kimdir?

Sekizinci Ders – İlm-i İçtimâ Hakkında Birkaç Söz: Millet devrinde büyük insanların yetişmesi. Garb âleminde büyük adamların yetişmesi- Okumak zevki ve içtimâiyât dersinin zevki.

Dokuzuncu Ders – İçtimâiyâta Münasebeti Olan İlimler: Hayatîyât, antropoloji, ilm-i nefis, istatistik, İlimlerin çalışma yollarını bulmak çâreleri nedir?

Onuncu Ders – Maruf İçtimâiyûnun Eser ve Meslekleri: Tarih-i felsefe okumak. Maruf içtimâiyûnun eserleri nasıl tetkik edilir ve isimleri."

Bu bölümde sadece, Ziya Gökalp'ın 1916'da verdiği iki dersin Enver Behnan Şapolyo tarafından tutulan notlarını yayımlamakla yetinmek zorunda kaldık: Merbûtiyyet-i İçtimâîye Sınıfları, İçtimâî Mucize¹⁴.

4. İlm-i İçtimâ-ı Dinî

Ziya Gökalp'ın *İlm-i İçtimâ-ı Dinî* (Din Sosyolojisi) ders notları da bütün araştırmalara rağmen bulunamamıştır. Cavit Orhan Tütengil'in¹⁵ de temas ettiği gibi, bu derslerden bir kısmının 1329 (M. 1913-1914) yılında taş basması sûretiyle çoğaltılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, 1330 (M. 1914-1915) yılında yayımlanan *İlm-i İçtimâ-ı Hukukî*'de adı geçiyor¹⁶. Bu dersin konularından birini teşkil eden "Türk İli: Eski Türklerde Din", ilkin *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*'nda (C. 1, S. 5, İstanbul, 1332, s. 457-474) yayımlanmış, sonra daha geniş olarak *Yeni Mecmûa*'da dört yazı hâlinde tefrika edilmiştir (S: 47-50, Haziran 1918). Ayrıca, *Türk Töresi* ve *Türk Medeniyeti Tarihi* kitaplarına alınmış olduğundan bu kitaba konulmamıştır¹⁷.